

6 اپریل 2022

داکتر سید عبدالله کاظم

نگاهی مختصر به سقوط و عروج خانواده سردار یحیی خان

(بخش چهل و یکم)

(ادامه) نقش انگلیسها در سقوط دوره امانی:

نکته مهم دیگر که نویسنده کتاب "نادرچگونه به پادشاهی رسید؟" به آن اشاره میکند، آشکارشدن موجودیت اشخاصی است که به حیث مخبر و جاسوس در دستگاه دولت و بیرون از آن فعالیت داشتند. اومی نویسد: «کشف اسناد و شناسایی شخص رابط بین محمودسامی و همفریز که "رحمت خان" ملازم سفارت انگلیس بود که بعد در زمان حبیب الله کلکانی وظیفه محافظت سفارت برتانیه به او محول شده بود، سبب شد که امان الله خان محمود سامی را دفعتاً از وظیفه برطرف و درخانه اش تحت نظارت قرار دهد و موضوع به دیوان حرب سپرده شد... به سلسله همین موضوع در همان روزهای بحرانی یک شبکه جاسوسی انگلیس در داخل ارگ کشف شد که عاملین مهم آن "مادام سی" معلمه خانواده سلطنتی و "تصدق علی" موترران شخص شاه بودند و تقریباً روزمره اطلاعات و جریانات داخل قصرشاهی را سفارت انگلیس میرسانیدند. چنانچه امروز که اسناد محرمانه دولت برتانیه انتشار یافته، اکثر راپورها به خط همین "مادام سی" که یک مهاجر رومانیایی و تبعه فرانسه بود، میباشد. اما عجب اینست که در جریان تحقیقات سری که از آنها بعمل آمد، دفعتاً مادام سی مفقود و فردای آن در جمله زنان و اطفال دیپلماتها ذریعه طیاره انگلیسی از افغانستان خارج شده بود و در همان روز "تصدق علی" در بین موتر سلطنتی مرده یافت شد... تصدق علی اگرچه نسل هندی بود، از وقت امیرحبیب الله خان با خانواده خود در ده افغانان سکونت و در دربار ملازمت داشته و تابعیت افغانی را دارا بوده است.»

«واقعہ پر سروصدای دیگر گرفتاری یک جاسوس انگلیس در روزهای حمله حبیب الله کلکانی به کابل در مقابل دروازه وزارت حربیه بود که با مکاتیب سفارشی، مقدار پول کددار و تفنگچه و غیره درمحل اقامتش بدست آمد. این شخص که لباس و قیافه مردمان سرحدی را داشت، لیکن چشمان سبز و موهای زردش بیشتر با انگلیس ها شباهت نشان میداد و از همین سبب در اول گرفتاری تصور می شد که خود لارنس خواهد بود... امر توقیف او صادر شد و بعد از اثبات جاسوسی محکوم به اعدام گردید. به اثر اعترافات همین شخص بود که حکومت افغانستان از موجودیت کلونل لارنس درعلاقه شینوار اطلاع حاصل نمود و تصمیم گرفته شد تا موضوع تحریکات و مداخلات شرارت آمیز دولت انگلیس در امور داخلی افغانستان که با اسناد و شواهد غیرقابل انکار واضح شده بود، بدنی اعلام گردد و مقاله مفصل درجریده امان افغان به نشر رسید و موضوع انعکاس بین المللی پیدا کرد. چنانچه جریده "سندی اکسپرس لندن" بتاريخ 5 جنوری 1929 مربوط حزب مخالف دولت محافظه کار تحت عنوان "کلونل تی ای لارنس، مسئول شورش قبایلی های افغانستان علیه شاه امان الله است" انتشار یافت و مثل بمب در حلقه های سیاسی و مطبوعاتی انگلیس و دیگر پایتخت های اروپایی انعکاس نمود و فردای آن این خبر در پيشانی تمام جراید معتبر انگلستان، فرانسه، آلمان و ایتالیا به حیث خبر داغ روز به مشاهده میرسید... و دیری نگذشت که انعکاس آن در جراید شوروی، ترکیه، ممالک عربی و هند نیز ظاهر

د پانو شمیره: له 1 تر 6

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلېکنې د لیکنيزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هيله من يو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په خیر و لولئ

شد... این طوفان تبلیغاتی نه تنها موجب سراسیمگی دواپرسیاسی لندن و دهلی را فراهم نمود، بلکه انعکاس مجدد آن در افغانستان سرانجام همفریز را مجبور ساخت تا رسماً از دولت خود اخراج کلونل لارنس را از سرحد تقاضا نماید. البته این وقتی بود که لارنس تمام وظایف خود را به انجام رسانیده و ماستر پلان او برای برانداختن رژیم مترقی امان الله خان کاملاً به نتیجه مطلوب رسیده بود و دیگر ضرورتی برای ماندن او در سرحد بلکه در هند باقی نمانده بود.» (برای شرح مزید دیده شود- سیدال یوسفزی (سیدقاسم رشتیا): "نادرچگونه به پادشاهی رسید؟"، صفحه 23 تا 30)

2 - داکترسنزل نوید در کتاب "واکنش های مذهبی و تحولات اجتماعی در افغانستان" با استفاده از مآخذ معتبر درباره نقش انگلیسها در سقوط دوره امانی به نکاتی اشاره میکند که قسمت های مهم آن ذیلاً اقتباس میگردد.

او درباره حضور کلونل لارنس در نواحی سرحدی افغانستان و فعالیتهای وی می نگارد: «حامیان امان الله خان عقیده داشتند که اغتشاشات شینوار و کوهستان جزء توطئه وسیع است که توسط انگلیسها برانگیخته شده است. این سوء ظن پس از اینکه لغو برنامه های اصلاحی توسط دولت نتوانست شورشیان را قانع بسازد، عمیقتر شد. در پنجم دسمبر 1928 روزنامه "دیلی نیوز لندن" خبر داد که کلونل لارنس در نواحی سرحدی افغانستان در هند بسر می برد و مشغول آموختن زبان پشتو میباشد. روزنامه مذکور اضافه کرد که لارنس در نظر دارد به زودی داخل افغانستان شود. روز نامه زمیندار لاهور نیز مطالب کوتاهی روی همین موضوع از لندن ویکلی (هفته وار لندن) نقل نموده نوشت که "برنامه اصلاحات شاه بعد از مراجعتش از اروپا از نگاه علاقمندی سیاسی روسیه بلشویکی در شمال به سرزمین های هند برتانوی در جنوب از اهمیت بخصوصی برخوردار میباشد. بنابراین کلونل لارنس به آشوبی که خود در افغانستان بذر نموده در همانجا رسیدگی خواهد کرد.»

سنزل نوید در ادامه می افزاید: «جراید کابل هم نقل عبارات مشابهی را از مطبوعات خارجی و خاصاً هندی منتشر میکرد. در دوازدهم دسمبر [1928] امان افغان ترجمه مقاله شماره 3 دسمبر "سندی اکسپرس" را که حاکی از فعالیتهای لارنس علیه حکومت افغانستان در ساحات قبایلی بود، چاپ کرد. روزنامه "بامبی کرونیکل" (وقایع بمبئی) ضمن گزارشی از سرگذشت لارنس ادعا کرد که مشکلات افغانستان توسط دشمنان دولت و از طریق عده ای از گماشتگان خارجی که میخواستند این کشور را از استقلال محروم سازند، ایجاد شده است. روزنامه مذکور نظریات مسکو را در مورد حوادث افغانستان چنین نقل کرد: "یک تعداد رساله های چاپی با اعلامیه های شورش علیه شاه که حاوی عکسهای ملکه ثریا بود، در بین مردم قبایل توزیع شده است. شورشیان با آخرین سلاح و مهمات جنگی ساخت انگلیس مجهز میباشند." قبل ازین هم در 9 دسمبر 1928 خبررسانی "رویتر" شمولیت لارنس را در شورش شینوار تأیید کرده بود. روزنامه "همرد افغان" خبر داد که کلونل لارنس با استفاده از لقب "پیرکرم شاه" و در بحبوحه شورش به افغانستان داخل شد. روزنامه مذکور مکاتیبی را که عنوانی ملای چکنهور نوشته شده بود، به چاپ رسانید و روش علماء را بمقابل امان الله خان مورد انتقاد قرار داد. اینکه شورش در مجاورت خط سرحدی دیورند آغاز یافته بود، این گمان را که کلونل لارنس و انگلیسها در شورش شینوار دست داشتند، تقویت میکرد.»

سنزل نوید در ادامه می نگارد: «شایعاتی هم در جریان بود که جاسوسان انگلیس در بین بعضی از گروه های مذهبی نفوذ کرده اند. یکی از این شایعات حاکی بود که: "اغتشاش توسط حضرت شوربازار رهبری میشود. حرکت فوق العاده حضرت شوربازار (محمدصادق مجددی) که از هیئت نمایندگی

انگلیس و شخص همفریز جهت متارکه جنگ و خارج نمودن افراد خانواده سلطنتی و خارجیان کمک خواسته بود، باعث شد که مطبوعات هند، اروپا و شوروی درباره نقش همفریز در حوادثی که منجر به سقوط امان الله خان گردیده بود، سوالاتی مطرح نمایند.» (نوید، سنزل: "واکنش های مذهبی و تحولات اجتماعی در افغانستان 1919-1929"، مترجم: محمد نعیم مجددی، 1388، هرات، صفحه 227 - 229)

برای توضیح این موضوع لازم است به اظهارات حضرت محمد صادق مجددی که چرا به سفارت برتانیه در کابل رفت و با سفیر همفریز ملاقات کرد، کمی روشنی انداخته شود. حضرت محمد صادق مجددی در کتاب خاطرات خود (طوریکه محمد نعیم مجددی مترجم کتاب "واکنش های مذهبی...") در پاورقی صفحه 228 آن به استناد کتاب خاطرات حضرت محمد صادق مجددی (صفحه 291) چنین می نویسد: «خانواده سلطنتی و دیپلماتهای مقیم کابل از من خواستند تا ضمانت جانهای شانرا کرده و ایشان را از کابل خارج سازم. من نیز این وعده را دادم. حبیب الله کلکانی اجازه نداد که طیاره های افغانستان از کابل خارج شوند. می گفت که این طیاره ها به دست امان الله میرسد و علیه ما از آن استفاده میشود. او وعده داد که از خزانه دولت یک مقدار پول برای کرایه یک طیاره غیرافغانی خواهد داد. چون در کابل تنها سفارت انگلیس طیاره داشت، من با سفیر همفریز ملاقات کردم و در همان آغاز گفتم که بسیار متأثرم که با شما ملاقات دارم، ولی چون اخراج خارجی ها و خانواده سلطنتی را وعده داده ام، از شما میخواهم که طیاره های خود را به ما کرایه بدهید. حبیب الله وعده نموده که کرایه های آنها را خواهد داد. همفریز گفت ما حاضر هستیم طیاره را به شما بدهیم، بشرطیکه شما ضمانت کنید که بالای طیاره ها فیر نکنند. من این وعده را تحریری نوشتم. همفریز در آخر گفت که از شما کرایه نیز نمیگیرم.»

در این ارتباط باید خاطر نشان ساخت که چرا دیپلماتهای مقیم کابل برای خروج خود نزد حضرت موصوف مراجعه کردند تا با ضمانت حفظ جانهای شان آنها را از کابل خارج سازد، در حالیکه دیپلماتها برای خروج خود از کابل خود میتوانند راساً با سفیر برتانیه به تماس شوند و سفارت نیز آنها را با اطمینان خاطر تشویق میکرد که هر چه زودتر کابل را ترک گویند.

درباره رفتن حضرت محمد صادق مجددی به سفارت برتانیه در کابل و خواهش ملاقات با همفریز سفیر برتانیه حضرت فضل غنی مجددی (نواسه حضرت محمد صادق مجددی) در کتاب خود تحت عنوان "صفحه از تاریخ معاصر افغانستان" به تاسی از کتاب خاطرات پدرکلان خود به شرح بیشتر این ملاقات می پردازد و در مجلسی که با حضور حبیب الله و شیرجان یکی از معتمدین حبیب الله در باغ بالا داشت، جریان را چنین می نویسد: «حضرت صاحب به شیرجان خان پیشنهاد کردند در صورتیکه حبیب الله طیاره دولتی را اجازه نمیدهد، پس شما از سفارت برتانیه طیاره به کرایه درخواست کنید. حبیب الله به پیشنهاد حضرت صاحب موافقه کرد و به شیرجان امر کرد که نامه عنوانی سفیر برتانیه بنویسد و درخواست طیاره نموده و وعده بدهد که حکومت مصارف طیاره را می پردازد...». سپس حضرت صاحب مکتوب را گرفته به وزارت مختاری انگریزها رفته و با همفریز ملاقات کرد. فضل غنی مجددی از قول پدرکلان خود می نویسد: «وقتی همفریز دست خود را برای مصافحه دراز کرد، من قدری تأمل کرده گفتم: آقای وزیر مختار! من هیچگاه خیال نداشتم باین عمارت داخل شوم و هیچوقت بنظر خوب باین عمارت نگاه نکرده ام، امروز حفاظت حیات و ناموس یکعده برادران افغان مسلمان مرامجبور کرد باین عمارت داخل شده از شما وقت ملاقات بخواهم، با کمال تأسف با شما

دست میدهم؛ اودست خود را بلند کرد و با او مصافحه کردم... به [همفریز] گفتم که شما چرا خلاف قانون دنیا مداخلت کردید؟ گفت چه جور؟ گفتم چند روز است طیاره ها هوا و فضای کابل را میدان گردش خود ساخته و به چه حق فضای پایتخت افغانستان را اختلال کرده اند!»

«در این وقت محبوب علی که مکتوب را ترجمه میکرد [به همفریز] گفت که حضرت صاحب چند طیاره می خواهند. گفتم دویاسه طیاره که عنایت الله خان وعایله و وزیرها را جای داشته باشد. [سفیر] گفت: محبوب علی کرایه طیاره از پشاور تا کابل تا قندهار و برگشت چند پوند میشود و تنها صرف بنزین را قیمت کنید. محبوب علی گفت فی طیاره 500 پوند انگریزی. گفتم: من رفته برای وزیردربارحبیب الله می گویم هزارالی دوهزارپوند کرایه چهارطیاره را برایتان بفرستد. [در اینجا سؤال میشود که حبیب الله تا هنوز رسماً پادشاه نشده بود، چطور وزیردربار مقرر کرده بود و پول کرایه طیاره را از کدام خزانه تادیه میکرد؟ - کاظم] بعد همفریز به محبوب علی گفت که برای جناب حضرت صاحب عرض [ترجمه] کنید که همفریز به حیث نماینده پادشاه انگلستان بحضور شما عرض میکنم [!]]، به مناسبت تشریف آوری شما به وزارت مختاری انگریز همگی طیاره های حکومت انگریز در هندوستان از همین لحظه تحت امر شما است، از یک طیاره تا صدطیاره می خواهید!» جای تعجب است که به قول حضرت محمدصادق مجددی: «همفریز در ادامه گفت: چگونه بر این حکومت دزدها اعتماد می کنم و هنوز که برسمیت این شورشی ها را نشناخته ایم چطور با آنها معامله کرده طیاره را اجراء می کنم...» (شرح مزید دیده شود- مجددی، فضل غنی: "صفحة از تاریخ معاصر افغانستان"، ایالات متحده امریکا، 2020، صفحه 505 تا 510)

قضاوت درباره آنچه فوقاً حضرت محمد صادق مجددی در خاطرات خود نوشته و آنچه از قول او حضرت فضل غنی مجددی در کتاب فوق الذکر خود درج نموده است، آنرا به خوانندگان محترم می گذارم، و باز هم پرداخت کرایه به انگلیسها یک موضوع بیمورد بوده است و حبیب الله که تا آنوقت مقامی نداشت، از کدام خزانه این پول را می پرداخت، همچنان اینکه حضرت صاحب از پیش کردن دست با همفریز خودداری کرد و از اینکه به سفارت انگریز رفته ابراز ناخشنودی نمود و نیز اخلاص همفریز که گفته همگی طیاره های حکومت انگریز در هندوستان از همین لحظه تحت امر شما است، از یک طیاره تا صدطیاره می خواهید! و در عین زمان از اینکه حکومت "دزدان و شورشیان" را تا هنوز به رسمیت نشناخته، ولی به نفع آنها همه طیاره های انگلیسی هند را در اختیار آنها قرار میدهد، همه سؤال هایی است که جواب آنرا باید با این بیت خلاصه کرد و گفت:

"من از مفصل این گفته مجملی گفتم+++ تو خود حدیث مفصل بخوان ازین مجمل".

سنزل نوید درباره نقش انگلیسها در سقوط دوره امانی به این نظر است که: «انگلیسها در مورد مخالفت با امان الله خان که از آغاز دوره زعامت خود موقف انحنی ناپذیری به مقابل آنها اتخاذ کرده بود، دلایل بسیار داشتند. حمایت امان الله خان از فعالیت های ضد انگلیس در هند، پشتیبانی از تقاضای قبایل پشتون برای وحدت پشتونستان (که بوسیله خط دیورند در بین افغانستان و هند تقسیم شده بود) و همچنین مناسبات دوستانه امان الله خان با مسکو همه دلایل بودند که بدگمانی انگلیسها را به اهداف سیاسی امان الله خان بیشتر می ساخت... سفر امان الله خان به انگلستان در ماه مارچ 1928 علی الرغم موفقیت های ظاهری که همراه داشت، مناسبات او را با برتانیا کبیر بهبود نبخشید... در ملاقاتی که بین او و چمبرلین وزیر خارجه انگلیس صورت گرفت، چمبرلین از مذاکره در مورد قبایل آزاد در امتداد سرحد و همچنین اراضی اشغال شده پشتونها در سرحد شمال غربی ابا و ورزید. این امر رنجش امان الله خان

را به مقابل انگلستان بیشتر ساخت و از انگلیسها روبرگردایند و در اپریل 1928 رهسپار مسکو شد. برقراری مناسبات نزدیک بین افغانستان و اتحاد شوروی در قبال این سفر و همچنین پلان احداث یک خط آهن در داخل افغانستان که قرار بود چمن هندوستان را با بندر کشک در مرز شوروی وصل کند، نگرانی برتاینا را در مورد امنیت هند بیشتر ساخت... همفریز به لندن نوشت که "... باید تاحد ممکن جهت به تعویق انداختن کار ساختمان راه آهن که احتمالاً امنیت هند را تهدید خواهد کرد، از فشار دیپلماسی کار بگیریم"».

سنزل نوید می نویسد: «انگلستان با اعلان سیاست عدم مداخله در امور داخلی افغانستان از دادن کمک به امان الله خان امتناع ورزید. با اینکه دولت انگلیس در این مرحله در مسئله افغانستان علناً مداخله نکرد، ولی پادرمیانی های نمود که به قیمت گزاف برای امان الله خان تمام شد؛ از آن جمله امتناع آن دولت از انتقال اسلحه و مهماتی که امان الله خان از اروپا خریداری نموده و اکنون در بندر هند معطل شده بود. ویسرای هند سفارشنامه همفریز را در مورد معطل ماندن انتقال اسلحه مذکور به افغانستان به لندن مخابره کرد... امتناع انگلستان از انتقال سلاح خریداری شده از طریق هند به افغانستان، آنهم در موقعی که امان الله شدیداً به این مهمات نیاز داشت، شرایط موفقیت او را بر علیه شورشیان به پیمانہ زیاد ضعیف ساخت. سیاست دوگانه انگلستان که از یکطرف بنام عدم مداخله در امور افغانستان تقاضای امان الله خان را برای کمک رد میکرد و از جانب دیگر بدون دلیل از انتقال سلاحی که امان الله خان خودش خریداری نموده بود امتناع می ورزید، بطور غیرمستقیم موقف حبیب الله کلکانی را بر علیه امان الله خان تقویت نمود.» (برای شرح مزید دیده شود- نوید، سنزل: "واکنش های مذهبی..."، صفحه 227 - 232)

(ادامه دارد)

د پاڼو شميره: له 6 تر 6

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بني پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکې په خير و لولئ